Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Արամբին

V

Բավական է ինչքան քաղաքից քաղաք, երկրից երկիր թափառեցինք, սիրելի Վարիա, բավական է: Պետք է, որ մոռանաս անցած գնացած բաները: Դու գիտես, որ աշխարհիս երեսին, բացի քեզանից, ուրիշ մխիթարություն չունիմ: Տեսնո՞ւմ ես իմ գլխի մազերը . ես, փառք աստուծո, այնքան էլ ծեր չեմ, բայց ահա՛, նայի՛ր և տես, թե վերջին երկու տարվա մեջ ինչպես ճերմակել են: Հիսունուհինգ տարիս պիտի լրանա հունիսի քսանումեկին, բայց տեսնողը կարծում է, որ յոթանասունուհինգից ավելի եմ: Ի՞նչ է պատճառը: Ցավերս, և բոլոր ցավերիս մեջ դու, քո հոգսը: Սկսած տասնութ տարեկանից, մինչև երեսունուհինգ տարեկան հասակս աղքատություն եմ քաշել, բայց ոչինչ, ես էլի ժամանակից առաջ չեմ ծերացել: Ես ապրել եմ ինքնագլուխ, կրթվել եմ ինքնագլուխ, փող եմ աշխատել իմ արյուն ու քրտինքով, էլի աղքատացել եմ, էլի հարստացել եմ, անուն եմ ձեռք բերել . Է՛հ ինչ ասեմ, հազար տեսակ նեղություններ եմ քաշել, բայց այսքան չեմ տանջվել: Հինգ երեխա, հինգ միմյանցից գեղեցիկ երեխաներ և քսանոյոթ տարեկան երիտասարդ կնիկ եմ թաղել և, ճշմարիտ է, տանջվել եմ, բայց այսքա՜ն ո՛չ . ու՞մ պատճառով եմ այժմ այս օրին հասել: Քո պատճառով: Դու անբախտ ես, ես էլ եմ անբախտ: Այժմ, Վարիա, ինքդ քեզ չես խնայում, ինչ անեմ, մի՛ խնայիր, բայց գոնե ինձ խղճացիր: Ա՜խ, Վարիա, դու սիրտ չունիս, թե չէ կթողնեի՞ր, որ ես այսքան աղաչեմ քեզ:

Արտասանելով վերջին խոսքերը, Մինաս Կիրիլլիչը սկսեց հուզված անցուդարձ անել սենյակի մեջ: Հետո նա դարձյալ կանգնեց Վարվառեի առջև և, մեջքից

փոքր ինչ թեքվելով, շարունակեց ավելի ցածր ձայնով .

Միթե ես չե՞մ իմանում, որ մեղավորը նա է, որ նա կեղտոտ է, անպիտան է, փչացած է: Բայց, ի՞նչ պիտի արած . լավ է, վատ է, քոնն է, դո՛ւ պետք է թաքցնես քո ցավերը: Թողություն է խնդրում, աղաչում է, երդվում է, որ այսուհետև գլուխը քո կոշիկներից վեր չի բարձրացնիլ: Վարիա, հոգիս, մարդասպանի հանցանքը ներում են, մի՞թե Միզանդրոնցովը մարդասպանից էլ ստոր է, դու չե՞ս հավատում, ահա կարդա և կհավատաս:

Մինաս Կիրելլիչը բաց արավ այուրտուկի վերին կոճակը, ծոցից հանեց մեկ պատռած ծրար, դուրս բերեց մի նամակ և դրեց Վարվառեի առջև:

Կարդա՛, կարդա՛, սիրելի Վարիա: Այս առաջին նամակը չէ, ոչ էլ վերջինը կլինի: Այժմ ինքը Մոսկվայումն է:

Վարվառեն չկարդաց նամակը, չվերցրեց սեղանի վրայից և անգամ չնայեց նրա վրա: Աջ ձեռի արմունկը հենած սեղանի ծայրին, ծնոտը դրած ափի մեջ, նա մտիկ էր անում լուսամուտից դեպի գավիթ: Մինաս Կիրիլլիչն ակնածությամբ նայում էր նրա թախծալի կիսադեմքին, սպասելով, թե նա ե՛րբ ուշադրություն կդարձնի նամակի վրա: Սակայն Վարվառեն անշարժ էր և լուռ:

Ես չար լեզուների բամբասանքից եմ վախենում, շարունակեց Մինաս Կիրիլլիչը, դարձյալ ցածրացնելով ձայնը: Կարծում էի, որ Թիֆլիսում մեզ խաղաղ կթողնեն: Բայց ի՜նչ . . . այստեղ էլ լսել են, այստեղ էլ խոսում են: Երեկ իմ ծանոթներից մեկին հանդիպեցի, մարդը հարցնում է, թե ի՛նչ եմ անում քեզ հետ այստեղ . ես չկարողացա մի բան պատասխանել: Բայց երևում էր, որ նա առանց իմ ասելու էլ, լսել է ամեն բան: Հավատացիր, սիրելի Վարիա, ես քեզանից տասնապատիկ ավելի եմ տանջվում: Ինչո՞ւ: Որովհետև . . . Է՛հ, թողնենք: Աստուծո կամքն էր, անցյալը վերադարձնել չի կարելի: Հիմա մնում է, որ վերջապես, թշնամիների, բարեկամների, ազգականների և ծանոթների բերանը կապես, պետք է հաշտվես, Վարիա, պետք է հաշտվես և այսուհետև նրա կապը քո ձեռքում պահես . . .

Կապը ձեռքումս պահե՜մ, պատասխանեց Վարվառեն, դառնությամբ ժպտալով:

Այո, կարող ես, ես երաշխավորում եմ, որ կարող ես:

Ախ, պա՛պա, պա՛պա:

Ի՞նչ, միթե ինձ չե՞ս հավատում, Վարիա:

Ես շատ հավատալուց հոգնեցի, պապա, և ինձ համար շատ ցավալի է, որ դուք եք այժմ հավատում նրա խոսքերին: Ի՞նչ հարկավոր է, որ ես նրա նամակը կարդամ . առանց այն էլ, ես գիտեմ թե ինչ է գրում: Բայց, ինքնե՛րդ ասացեք, պապա, քանի՞երորդ անգամն է, որ նա այդպես զոչում է և քանի՞ անգամ եմ ես ներել նրան: Եվ ինչ, պահե՞ց նա յուր երդումները մինչև այժմ:

Մի անգամ էլ ներիր, Վարիա, մի անգամ, ինձ համար, հասկանո՞ւմ ես, ինձ համար:

Վարվառեն, որ մինչև այժմ դեռ նայում էր դեպի դուրս, երեսը դարձրեց հոր կողմը:

Ներե՞մ, պապա, ներե՞մ, ի՞նչը ներեմ . . . գոչեց նա վրդովված: Մի՞թե նա կարող է ազատվել մի հիվանդությունից, որ նրա մարմնի և արյունի մեջ արմատացած է մշտնջենապես: Դուք նրան չեք ճանաչում, պապա, և ես ցավում եմ, որ դարձյալ խաբվում եք նրա խոսքերից: Ես նրա սանձը կկարողանա՞մ պահել, ե՞ս . . . Ո՛չ, պապա, այդ իմ կարողությունից բարձր է: Ի՞նչ օգուտ, եթե կարողանայի էլ մինչև անգամ նրան հպատակեցնել իմ կամքին . ի՞նչ օգուտ, քանի որ իմ կյանքը դարձյալ ինձ համար տանջանք պիտի լինի: Միթե նա երեխա՞ է, իսկ ես մայր, որ գիշեր-ցերեկ արթուն հսկեմ նրա վրա, ամեն օր, ամեն ժամ աչքս նրանից չհեռացնեմ, որ նա մի ծուռ քայլ չանի: Եվ ո՞ւմ համար պիտի այդպես տանջվեմ: Միզանդրոնցովի համա՞ր, որին ատում եմ, որից զզվում եմ, որին տեսնելն անգամ ինձ համար սարսափելի տանջանք է: Ո՛չ, մի՛ ստիպեք ինձ, պապա, ես նրան լավ ճանաչեցի: Ես ուզում էի, որ նա յուր կամքով ապրեր, աներ այն, ինչ որ յուր սիրտն ու խելքն էր ուզում: Ուզում էի, որ նա ինքը կառավարեր յուր զգացմունքները, զսպեր յուր թուլությունները: Չեղավ, նա արավ այն, ինչ որ կարող էր: Ուրեմն, թող ես էլ անեմ այն, ինչ որ կարող եմ:

Խելոք ես խոսում, Վարիա, շատ խելոք ես խոսում: Բայց այդ ասածներդ գիտեմ ինչ տեղից ես սովորել: Շատ կարելի է, որ քո կարդացած գրքերը ճշմարիտ են ասում, բայց այդպես չէ, Վարիա, գրքերի ասածն ուրիշ է, կյանքի ասածն ուրիշ: Միթե չե՞ս հասկանում, որ հասարակություն կա, խոսողներ կան, թշնամիներ ու բարեկամներ կան:

Պապա, համաձայն եմ ձեզ հետ, գիտեմ, որ հասարակությունն ինձ բամբասում է: Բայց մի՞թե նա իրավունք ունի պահանջելու,
որ կրկին մտնեմ այն դժոխքը, որտեղից դուրս եմ եկել . . .

Գոնե ի՛նձ խնայիր, սիրելի Վարիա, տեսնո՞ւմ ես, հուզված ձայնով պատասխանեց Մինաս Կիրիլլիչը, ձեռով դարձյալ ցույց տալով ալեզարդ գլուխը:

Վարվառեն երեսը շուռ տվեց, որ թաքցնի յուր արտասուքը: Հայրը խրախուսվելով, առաջ տարավ յուր հորդորանքը:

Եթե ուրիշներն իսկական պատճառներն իմանային և հետո խոսեին, ես այսքան չէի տանջվիլ, հասկացի՛ր, Վարիա: Բայց ո՞ր մեկին հավատացնեմ, ո՞ր մեկին, թե Միզանդրոնցովը վատ մարդ է, թե մեղավորը միմիայն նա է, թե նա քո մի եղունգին չարժե: Ո՞վ է ուշադրություն դարձնողը, ո՞վ: Դու ասում ես, թե հասարակությունն իրավունք չունի քեզ ստիպելու, որ կրկին այն դժոխքը մտնես: Հասկանում եմ, Վարիա, քո ասածը, շատ լավ եմ հասկանում: Բայց ո՞ւմ կարող ես համոզել, թե ոչ ոք իրավունք չունի ուրիշի վրա, թե ոչ ոքի իրավունքը չէ ուրիշների ընտանեկան գործերի մեջ խառնվիլը: Հասարակությունն ասում է . ահա աստծու հրամանը, քրիստոնեական պատվերը և մարդկային օրենքները, հպատակվի՛ր նրանց, իրավունք չունիս չհպատակվելու, կին ես, ասում է, պիտի ապրես եկեղեցական օրենքով պսակված մարդուդ հետ: Ահա, Վարիա, մարդիկ ինչ են պահանջում, և ուրիշ ոչինչ, ոչինչ չեն ուզում լսել . դու ես մեղավորը, թե Միզանդրոնցովը այդ միևնույնն է . . .

Բավական է, պապա, ես շատ ցավում եմ միայն նրա համար, որ դուք իմ պատճառով ամեն օր ինքներդ ձեզ այդպես տանջում եք: Երանի թե ես էլ իմ մյուս քույրերի և եղբայրների հետ մանուկ հասակումս մեռնեի, կամ ծնված չլինեի:

Գոնե ա՛յժմ թող աստված ձեզ ինձանից ազատի:

Լռի՛ր, Վարիա, այդ խոսքերով դու ինձ ավելի վշտացնում ես . . .

Մինաս Կիրիլլիչը սկսեց հուզված անցուդարձ անել սենյակի մեջ: Մի քանի րոպե հայր ու աղջիկ լուռ էին: Հետո հայրը նորից սկսեց հորդորել աղջկան և, երբ տեսավ, որ այլևս Վարվառեն ոչինչ չի խոսում, հայտնեց, թե ինքը մտադիր է այսօր անպատճառ
պատասխանել Միզանդրոնցովին: Թող Վարվառեն շուտով մի պատասխան տա . եթե ինքը չի ուզում գրել, թող ասի, Մինաս Կրիլլիչն ինքը կգրի Միզանդրոնցովին:

Ես երբեք գրիչ չեմ վերցնիլ նրա անունով, պատասխանեց Վարվառեն հակիրճ:

Ուրեմն, ես կգրեմ, ասաց Մինաս Կիրիլլիչը:

Իզու՛ր:

Ի՞նչ գրեմ, ասա՛, գոչեց ծերունին, վերջապես, համբերությունը կորցրած:

Ոչի՛նչ:

Անկարելի է: Ես կգրեմ, որ դու համաձայն ես հաշտվել Ակիմ Աբրոսիմիչ Միզանդրոնցովի, այսինքն քո օրինական ամուսնու հետ:

Պապա, արտասանեց Վարվառեն աղերսալի ձայնով:

Մինաս Կիրիլլիչը մի աթոռ վերցրեց, նստեց Վարվառեի մոտ և նայեց նրա երեսին լուռ:

Վարիա, ների՛ր, ասաց նա, ձայնը ցածրացնելով, դու մայր չունես, ես քեզ համար և՛ հայր եմ, և՛ մայր, ուրեմն թող պարզ խոսեմ հետդ: Առանց ամուսնու, Վարիա, մարդու կյանքը . . . կյանք չէ . հասկանո՞ւմ ես: Տղամարդի և կնոջ համար աստված օրենքներ է դրել . . . հասկանո՞ւմ ես: Վարիա, դու երիտասարդ ես, քսանուվեց տարիդ նոր է լրացել:

Վարվառեն, երեսը ձեռներով ծածկեց և հազիվ լսելի ձայնով շշնջաց .

Բավական է, պապա, մի խոսեք այդ մասին . . . ես . . . թույլ արարած չեմ . . .

Մինաս Կիրիլլիչը դարձյալ ոտքի կանգնեց:

Վարիա, խնդրում եմ, տեսնո՞ւմ ես, նրա անունով եմ խնդրում:

Այս ասելով, նա ձեռը մեկնեց դեպի սենյակի պատն, ուր քաշ արած էր նրա հանգուցյալ ամուսնի մեծադիր լուսանկարը:

Վարվառեն կրկին երեսը ծածկեց, որ թաքցնի աչքերի մեջ փայլող արտասուքն, և ոչինչ չասաց: Այնինչ՝ Մինաս Կիրիլլիչը,
տեսնելով, որ թանկագին մոր հիշատակն անգամ չի ազդում դստեր վրա, հուսահատվեց:

Վարվառա Մինայեվնա, գոչեց նա սրտմտությամբ, վերջապես, ես հայր եմ, դուք որդի, պարտավո՞ր եք հարգել իմ աղաչանքը, թե՞ չէ:

Այսպես հոգնակի դեմքով սովորաբար ծերունին յուր դստեր հետ խոսում էր այն ժամանակ, երբ արդեն բարկացած էր լինում:

Պապա, սպանեցեք ինձ, բայց մի՛ ստիպեք նրա երեսը տեսնել, ասաց Վարվառեն, հուսահատությամբ ձեռներն ուժգին սեղմելով իրարու:

Ապերա՛խտ աղջիկ, դուք ինձ անպատվում եք, գոռաց ծերունին բարձրաձայն, ոտներն ուժգին զարկելով հատակին:

Հա՛յր . . .

Լռի՛ր, հանդուգն:

Այլևս համառ դուստրը չկարողացավ զսպել իրան:

Նա վեր թռավ աթոռի վրայից, մոլոր քայլերով մոտեցավ և երեսնիվայր ընկավ գահավորակի վրա: Նա սկսեց սաստիկ արտասվել: Նրա գեղակազմ թիկունքն

ուժգին հեկեկանքից բարձրանում ու ցածրանում էին: Եվ այդ րոպեին նրա ճնշված կրծքից հատ-հատ դուրս էին բխում հետևյալ խոսքերը .

Ես ձեզ ձանձրացրել եմ, գիտեմ: Բայց ժամանակ տվեք . . . ես մի պաշտոն կգտնեմ . . . Վարժուհի կդառնամ . . . կար անել կսովորեմ . . . իմ ձեռքի աշխատանքով կապրեմ: Միայն, ի սեր աստուծո, մի՛ ստիպեք ինձ նրա հետ ապրել . . . ես սարսափում եմ . . . ես չեմ կարողանում սառնարյուն մտաբերել նրա հետ անցկացրած օրերս . . . Ոչ . . . անկարելի է . . . իմ ուժից վեր է . . . ես չեմ կարող հաշտվել:

Մինաս Կիրիլլիչը մի տեղ արձանացած, լսում էր վշտացած սրտից հնչող այս դառն խոսքերը: Նա գիտեր, որ այդ լոկ խոսքեր չեն, որ յուր դուստրն ընդունակ է գործելու այն, ինչ որ ասում է:

Երբ Վարվառեի ձայնը խեղդվեց հետզհետե զորանող հեկեկանքից, հանկարծ ծերունին ձեռով օդի մեջ մի հուսահատական շարժում գործեց: Մի վայրկյանում բարկության արտահայտությունը ջնջվեց նրա դեմքից: Ծնողական խորին սերը պատերազմում
էր հասարակական պատվասիրության հետ: Եվ առաջինը հաղթեց: Հայրն արագ քայլերով մոտեցավ հեկեկող աղջկան և գրկեց:

Վարիա, Վարինկա, այդպես մի՛ անիլ, դու երեխա չես, որ լալիս ես . . . Բավական է . գիտես որ քո արտասուքը տեսնելու սիրտ չունիմ . . . քո լացն արտասվել է տալիս և խեղճ մորդ յուր գերեզմանի մեջ: Վե՛ր կաց, Վարինկա, ների՛ր, լա՛վ, տեսնո՞ւմ ես, որ ես այլևս չեմ խոսում: Ե՞ս, ե՞ս քեզանից ձանձրանամ . . . Հավիտյան: Ո՛վ է մնացել ինձ համար այս աշխարհի երեսին, որ քեզանից էլ զրկվեմ . . .

Նա երկու ձեռներով զգուշությամբ բարձրացրեց դստեր գլուխը, գրկեց ու մի քանի ջերմ համբույրներ դրոշմեց նրա ճակատին և արտասվաբուխ աչքերին:

Հանգստացի՛ր, որդի, տեսնում ես, որ հայրդ աղաչում է քեզ: Լա՛վ, ի՞նչ անեմ, հետո ինքդ կմտածես և ինչ որ խելքդ դասի, այն կանես: Դեհ, այժմ գնա, երեսդ սառը ջրով լվացիր . . . գլուխդ կցավի, դու ջղային ես, կհիվանդանաս:

Վարվառեն, աչքերը սրբելով, հանդարտությամբ ազատվեց հոր գրկից, վեր կացավ տեղից և տխուր նստեց աթոռի վրա:

Այդպես, սիրելիս, հանգստացի՛ր . մի՞թե ես քո թշնամին եմ, որ վատդ ցանկանամ: Ո՛չ, Վարվառե, ինձ դու դեռ չես ճանաչում:

Այս սրտաշարժ տեսարանից հետո, Մինաս Կիրիլլիչն, արդարև, մի առ ժամանակ հանգիստ թողեց աղջկան և ոչինչ չէր խոսում Միզանդրոնցովի վերաբերությամբ: Սակայն Վարվառեն նկատում էր, որ հայրն, այդ օրից սկսած, ավելի մտախոհ է դարձել, թեև նրա հարաբերությունը տակավին չէր փոխվում: Ծերունին միայն առաջվանից ավելի հաճախ էր տնից դուրս գալիս և ստեպ-ստեպ Վարվառեին ևս թախանձում էր՝ յուր հետ միասին գնալ զբոսնելու: Նա տանը միայնակ մնալ չէր կարողանում, լրագրերն անգամ առաջվա նման չէին զբաղեցնում նրան: Սիրում էր նա Վարվառեի հետ խոսել յուր անցյալի մասին, երիտասարդությունից զանազան անցքեր էր պատմում, թե ինչպես յուր հասարակ կրթությամբ նա սկսել է օրըստօրե առաջ գնալ կյանքի մեջ,

թե ինչպես ինքն իրան համար ուժով ճանապարհ է հարթել: Նա եղել է առաջ մի հասարակ գրագիր, հետո մի փոքրիկ գումարով տերունական մի փոքրիկ կապալ է վերցրել, հետզհետե հարստացել է, հետո դարձյալ աղքատացել է և դարձյալ աստուծո կարողությամբ, ոտքի է կանգնել: Թե հարյուր մանեթ փող է ունեցել, կեսը ծախսել է հարսանիքի համար, մյուս կիսով գործերն է շարունակել: Թե հետո ինչպես ամենքը սիրելիս են եղել նրան, օգնել են, բարձրացրել են նրա առևտրական վարկը նախ Մոզդոկում, ապա Մոսկվայում: Ընտանեկան դժբախտությունները կնոջ և զավակների վաղաժամ մահը նրան հուսահատեցրել են . նա սկսել է զզվել յուր գործերից և թողել է փող վաստակելու պարապմունքը: Այժմ, թեև նա հարուստ չէ, բայց ինչ է անում հարստությունը . Մոզդոկում երկու տուն ունի և նրանց եկամուտը բավական է, որ նա անգործ ապրի յուր աղջկա հետ, միայն թե . . . աղջիկը . . .

Բայց այստեղ Մինաս Կիրիլլիչը կանգ էր առնում և չէր շարունակում: Երբեմն նա միայնակ գնում էր այրիի մոտ, երկար ժամանակ մնում էր այնտեղ: Եվ Վարվառեն զգում էր, որ նա յուր ցավերը պատմում է Նատալիա Պետրովնային, ըստ որում Մինաս Կիրիլլիչը միշտ այրիի մոտից վերադառնում էր ավելի

թեթևացած սրտով, զվարթ դեմքով, աչքունքը բաց: